

Драгослав Михаиловић

СУБОТЊЕ ПРИЛИКЕ

1.

Добио сам из Новог Сада примерак мени непознатог листа „Звоно”, који ми на први поглед личи на средњошколски. Уз њега је прикачено и редакцијско писмо насловљено на моје име, с потписом који не успевам да растумачим. Њиме ми уредништво скреће пажњу на рубрику разговора из културе, молећи ме да у њој учествујем. Међу читаоцима „Звона”, кажу, има доста оних који се занимају за моју личност и они би волели да сазнају шта тренутно радим. За моје одговоре, додају, који могу бити и усмени и писмени, било би захвално и уредништво, а поготову, понављају, читаоци, којих, помишљам, не може бити превише. И тако даље.

Али ја, по невољи, не волим такве разговоре, јер ми најчешће изгледају лажно. Вероватно преувеличавајући, имам утисак да ме људи из новина, потпуно безразложно, пречесто салећу питањима, готово увек о нечему што недовољно познајем, и то ми доноси главобоље и односи време. А временом ионако не умем добро да располажем. Моји колеге по перу обично захтевају да им за њихове новине, радио или телевизију дам некакве одговоре, кратке, дуже или врло дуге, који ће се, на срећу читалачког народа, штампати у великим тиражима. А и не слуте, несретници, колико сам себи за такве ствари изгледам празно и неупотребљиво. Тако их с мрзовољом одбијам, што се често схвата као уображеност. А како притом понекад не успевам и да будем убедљив, испада да се у ствари колебавам и да није баш јасно да ли изистински нећу или бих можда ипак могао, те да се, заправо, пренемажем. Јер ми је карактер, међу нама, такав, лабав и климав. И онда ми приста-

јање, кад више немам куд него да подвијем реп, причињава још веће незадовољство собом.

Зато сада лист, пошто сам га овлашно прегледао и нисам у њему уочио ништа посебно занимљиво, заједно с оним писмом спуштам на камарицу старих новина која ће бити изнета из куће. Сматрам да сам тиме послове са „Звоном” завршио.

Неколико дана касније, међутим, јавља ми се телефоном пријатељ из Новог Сада, Васа, који ме пита да ли сам ових дана добио тај лист. Јесам ли у њему, пита ме, прочитао интервју његовог школског друга из бечејске гимназије, професора историје Лазара Јовичића? Одговарам да, нажалост, нисам; био сам, додајем, заузет неким послом. И сам себи опет изгледам као лажов.

„Штета”, каже Васа. „Лаза и ја другујемо већ више деценија, а посебно смо се зближили од пре три године, кад га је задесила велика несрећа. Њему се син”, наставља, „диван деветнаестогодишњи младић, пре три године убио. И чак се притом десило да му је отац неколико дана раније за рођендан купио једну твоју књигу. Лаза је у оном редакцијском разговору то поменуо. Зато ти је редакција новине и послала.”

Толико сам запањен да неколико тренутака просто не могу да проговорим.

„Коју књигу?” муцам. И премећем по глави која је то моја књига некога могла да гурне у самоубиство. Потпуно сам ужаснут. „Није дечко ваљда – због моје књиге?”

„Ма не!” прекида ме Васа. „Изгледа да је у питању несрећна љубав. Изгледа да се момак био заљубио, и то у неку удату жену. А како је она била старија од њега, он се, срамежљив и устручљив, никад није усудио да јој искаже шта према њој осећа. Посебно незгодна околност настала је кад се брачни пар природом мужевљеве службе некуд на брзину из Новог Сада одселио, тако да Миланче више жену није могао ни да виђа. И тада је пукао. Родитељи ништа од тога нису приметили, због чега их сада савест нарочито пече. А негде у то време преосетљиви момак је оцу у неком разговору испричао да му се ово што ти радиш свиђа. И Лаза му је за рођендан купио последње што си објавио. То је роман о неком предатном подофициру. Ја га, признајем, нисам читао.”

Досећам се који је то роман. Чини ми се да он тешко може да буде узрок оваквог страшног догађаја, али сам и даље збуњен и смушен. „Па како”, понављам, „како?”

Пријатељ ми нешто објашњава, што ја и не разумем довољно, и даје ми Лазареву адресу.

„Ако хоћеш човеку да изразиш саучешће”, додаје. „Кажу ми да си о томе читао у оном листу и да си после разговарао и са мном. Они често, чини ми се суботом, излазе на момков гроб и остављају цвеће.”

Опрезно бирајући речи, јављам се Лазару и супрузи Милени. Моје саучешће, осећам преко телефона, прима се са сузама захвалности. Наговештавам да бисмо се ускоро могли и упознати. Кажем да ћу можда ових дана долазити у Нови Сад, те да бих их тада могао потражити.

Лазар то с радошћу прихвата.

2.

Али некако не успевам с новим пријатељима да се сретнем. Ко сам ја тим људима, колебам се, да имадем право, с неба па у ребра, с њима да разговарам о њиховој трагедији? Два-три пута сам у Новом Саду бивао и сваки пут сам имао неки разлог за журбу да се вратим. А ми се телефоном и даље о томе договарамо и већ се узајамно уверавамо у трајно пријатељство.

„Чим се одлепша време”, кажем, „доћи ћу.”

Тако започињемо и кратку преписку. Помињем у писму које им пишем да сам у својим странствовањима по Југославији, бавећи се разним пословима, неколико пута бивао и у њиховом родном граду Бечеју. Могли смо, кажем, неки пут да се сретнемо и тамо. Лаза ми онда, преко телефона, приповеда да је октобра деветсто педесете, из сличних разлога као ја, такође био у затвору, али да је, срећнији од мене, после три месеца пуштен. Могли смо, узвраћам ја с ове стране злослутно, да се уз још већу несрећу упознамо и у транспорту за Голи оток. И настављамо да распредамо о разним стварима.

Дирнут сам овим познанством с људима које никад нисам видео, што је изазвано страшном трагедијом једног исто тако мени непознатог младића. У сличним несрећама, размишљам, људи с оваквим осећањима некад су се старали да се опријатеље и преко друге своје мушке и женске деце, уколико имадну среће да их још имају и да им се она узајамно допадне. Сад више није такво време.

У првом писму које ми је упутио Лазар се извињавао што је „наметљив”.

„Бескрајно сам Вам захвалан”, одговорио сам му, „за Вашу, како сте се побојали, ’наметљивост’ ”! Мало је рећи да сам, читајући га, био узбуђен, у ствари, ако хоћемо тачно, стално сам био на ивици да засузим.

„Ми смо се упознали”, наставио сам, „у околностима трагичним по Вас, а сада видим да нас је, заправо, саставила судбина, која је, с извесним закашњењем, за посредника узела Вашег покојног Милана. Али ми смо се, на Вашу још већу несрећу, могли упознати и у логору на сабласном Голом отоку, иако знам да сте га мимоишли. И ја сам у Ђуприји, градићу налик на Ваш Бечеј, ухапшен деветсто педесете, месец дана пре Вас, из разлога који су слични онима који су у логор довели Вашу мени непознату другарицу, коју сте у писму поменули. А могли

смо се срести и деветсто педесет шесте, јер сам у Бечеју, као тадашњи апсолвент књижевности, више пута боравио као 'импресарио', односно 'организатор', 'пословођа' београдског циркуса *Звезда*, који је у ствари био један од три *џоџона* ондашњег државног циркуса *Агрија*."

„Али исто тако могли смо”, додавао сам, „управо у вашем Бечеју, да се сретнемо и педесет седме или педесет осме у неком од надлештава, где сам, већ после дипломирања, продавао књиге као путујући аквизитер. Можда би се негде тамо, у библиотеци или, ко зна, у књижари, и сада могла пронаћи нека продајна закључница написана мојом руком.”

И још смо штошта једно другом писали. Кад се сретну по нечему блиски људи, па макар се дотле никад и не видели, свашта им ново пада на памет што једно другоме треба да саопште. И онда брбљају без краја и конца.

Тако сам му једанпут описао и једну своју бечејску згоду баш у вези с оним циркусом *Звезда*.

3.

С набијеном офуцаном школском ташном допутовао сам у Бечеј неким аутобусом пуним прашине тога врелог летњег поподнева, можда управо у суботу, која је тада још могла бити радна. Али радно време, сигурно је, већ је било завршено. Као и увек на тим странствовањима, био сам у журби. Јер добијање општинске дозволе за рад забавне установе, како се то званично звало, проналажење плаца за постављање велике шатре са десетак вагонских кола, која се распоређују кружно као у каубојским филмовима, многобројне предрадње око довоза гломазног неживог и живог састава, обезбеђење струје и воде и других хигијенских услова за многобројно особље и за још многобројнију публику, увек се морало завршити што пре. И понадао сам се да у општинској згради неко можда дежура и после радног времена, те да бих могао бар молбу за дозволу да предам. Јер рачуна се и датум подношења молбе и зато тај посао треба обавити што пре.

Ушао сам у засенчену пуну и глуву велику кућу, у којој су моји кораци одзвањали као у касарни. Никога у њој чак ни на портирници није било. Прошетао сам средином простране, широке сале уоквирене стакленим шалтерима за странке. Али ни иза њих нико није цецао.

Погледао сам лево-десно, па смотрио скрајнуто степениште. Помислио сам да можда горе могу наћи некога и лагано, опет уз оне моје кораке, који су ми звучали све нестварније, попео се на спрат.

Али тамо сам сад ушао у некакав дугачак ходник, са више врата са једне и друге стране. То су, опет, могле бити једино канцеларије, које

у ово доба дана тешко могу бити отворене. Куцнувши, пробао сам кваку на двоје, троје њих. И, узалуд, све је било закључано.

Кренуо сам, вукући ону ташну, натраг ка степеништу. Нисам ту више никога могао да нађем. Размишљао сам већ и где да потражим преноћиште. У центру сам видео неки хотел; поћи ћу прво тамо.

Уто ми неко викне иза леђа:

„Шта радиш ти овденака?”

Окренуо сам се. Преда мном је био неки овисок човек у цивилном оделу, који у сумрачном ходнику није имао јасно обличје.

Али његов набусит глас одмах сам препознао. Знао сам ко се њиме свакодневно служи.

„Тражим некога из Општине”, одговорим.

Он опет онако набусито пита:

„Јел’ знаш ти да је прошло радно време? Знаш ли да је данас субота? Не знаш да никог из општине ту сад нема?”

„Не знам”, одговорим и ја набусито. „Али ти ћеш ми ваљда рећи.”

Њега је мој одговор вређао и он је постајао све бешњи.

„Што ја да ти кажем? Што ниси потражио неког из комитета да ти каже?” Толико сам себи важан, није хтео на мене да троши речи. Та драгоценост на његовом лагеру ионако није велика и могла би скроз да се потроши. „Ко си ти да те ја обавештавам?”

„Ако нећеш”, одмахнем руком, „бежи од мене! Немам шта с тобом да разговарам!”

„Јел’ тако!” узвикну човек запрепашћено. Просто није веровао да неко према његовом величанству може да буде толико безобразан. „Ко си ти? Дај личну карту! Одма’! Па ћеш да видиш твога бога! Личну карту!”

Никако ми такви сусрети нису пријали. Прошле су ми тек четири године од изласка из логора и нисам желео никакве затегнуте односе са влашћу, поготову ако личе на сударе. Знао сам како се они лако могу изметнути и како ми се затим могу разлупати о главу. Али, опет, нисам могао ни сваку шушу да пустим да ме како хоће гази.

„А ко си ти”, одвратим љутито, „да ми тражиш личну карту? Покажи прво ти мени своју! Па ћу ти дати моју!”

Он се видно збуни.

„Јел’ тако! Видећеш ти!...” Претио је прстом. Али већ је и сам ваљда видео да се угрувао. „Чекај ме овде! Не мрдај одавде! Сад ћу да ти доведем кога треба! Па ће они тамо да ти објасне шта треба!”

Ја се на то окренем ка степеништу.

„Носи се!” добацитим му преко рамена. „Немам шта с тобом да разговарам.”

И пођем наниже. На дрипца се више не осврћем. Не знам ни је ли онде остао или је некуд нестао. А није ме много ни брига за то.

Изађем из зграде на ону врелину. Али сад ми је врућина пријала. Само да са идиотом више немам посла! Насумице кренем улицом – долазећи овамо, видео сам да онај хотел носи дично име „Најлон”, као да га је крстио овај заштитник државе – иако ме брига због судара ипак није напустила. После свега, фали ми још само да се свађам са за- камуфлираним полицајцима!

И – ето ти врага! – нисам прошао ни стотинак метара кад ме неко отпозади зовну.

„Друже!” долете однекуд службени глас. „Станите, друже!”

Ја застадох. То је већ морао бити човек у униформи.

„Добар дан”, рече милицајац, који ми је с леђа лагано придлазио. На куку му се љуљао пиштољ у футроли. Лежерно је приносио шаку капи.

„Добар дан”, одговорих.

Момак је био млад, млађи од мене. Изгледао је чак донекле и симпатично.

„Ко сте ви?” упита. „Нисте одавде?”

„Нисам.”

„Одакле сте допутовали?”

„Из Београда.”

„Молим, вашу личну карту.”

Срећом, држао сам је спремну за показивање. Ђаво, знао сам, не оре ни копа, но само зло смишља. Извадих је из џепа и пружих.

„Ако ви то”, рекох, „због онога из Општине?...”

Он одговори:

„Шта сте у ово доба тражили у Општини?”

„Па имам посла тамо. Хтео сам да видим да ли има неког дежурног у архиви.”

„Каквог посла имате у Општини после радног времена?”

„Ја сам”, кажем, „службеник београдског циркуса *Звезда* и дошао сам...”

Њему се на лицу указа изненађеност. Циркус? Циркузант? Подизао је обрве и набирао чело.

„Имате ли”, упита стишаним гласом, „неку исправу о томе?” Изгледао је као да у себи размишља шта да уради ако се покаже да тај документ немам.

Али ја сам све потребно за проверу држао при руци. На путном налогу, који сам такође имао, између три-четири места која сам могао да обиђем био је наведен и Бечеј. За мене је писало да носим ретко звање – *импресарио*.

Он ону хартију још мало обрће у рукама.

„Добро, друже”, није могао најбоље да погоди, „импресарио из циркуса”, закључи. Враћао ми је документ гледајући ме у лице као да се још помало чуди. „И мислите у Бечеју да отворите циркус? Кад?”

„Па, за три-четири дана”, рекох. „Чим све припремимо.”
Он је већ приносио руку капи.
„Немојте више нигде да улазите кад се не ради. То се може погрешно схватити. Хвала. Довиђења.”
„Хвала”, рекох и ја. „Довиђења.”
И одахнух. Пођох некуд што сам видео као свој правац.

4.

Ево, то сам, отприлике, написао мом пријатељу Лазару. Нисам уопште сматрао да му мала згода из давног времена, кад смо били млади, може бити интересантна. Али надао сам се да ће га бар мало разгалити.

Изненада, међутим, он ми се јавља баш због тога. Да ли опис догађаја који ми се оног дана десио у општинској згради, што њему личи на праву авантуру, пита ме, може онако од речи до речи да употреби као у мојем писму и да, под именом писмописца, одштампа у новом годишњаку Бечеја? Овај алманах се у његовом родном граду управо припрема и њега су отуд замолили да му буде уредник. Он се тога прихватио. И сада ме моли да му за ово објављивање дам пристанак.

Био сам изненађен, али нисам могао да одбијем. Отписао сам му да ми његова понуда, коју нисам очекивао, ласка и да ћу је радо прихватити. Само га молим да ми дозволи још мало времена да текст изнова прегледам.

И онда узимам концепт некадашњег писма да прочитам. Писмо ми сад изгледа онолико тешко читљиво колико је, чини ми се, мало важно за било какво његово упознавање са светом. Зашто би, ког врага, некоме било занимљиво да сазна како се неки непознат младић пре много година сукобио са будалом на ниском званичном месту, која себе преозбиљно схвата? Колико би такав догађај и за кога могао бити важан?

Ипак, текст узимам и почињем да прекуцавам. Нека буде, мислим се, како буде. И, разуме се, с оном сумњом, изгледа ми још горе. Шта сам овим хтео да кажем? Је ли то требало да представља приказ једног неразумног дурновитог режима који не уме према својим грађанима да се понаша друкчије него само с издирањем и претњама? Или је, пак, претпостављало да ће бити духовито? Е па, баш сам духовит, што кажу моји ћупричани, као прасе кад пишки у бару.

Мучим се око тога више дана, да не кажем скоро месец или два. Просто ми дође да се пријатељском човеку, кога још нисам ни срео, извиним и да му кажем да ми моје штиво изгледа сасвим јадно, те да га молим да разуме зашто не могу да га припремим за било какву штампу. Није то вредно, рекао бих му, никаквог јавног представљања.

Али притом ме мучи и моје обећање. Ако већ мислим да је стварца за намењену сврху неупотребљива, зашто сам онда онако пожурио да је човеку тврдо обећам, малтене уверавајући га да ће она у зборнику стајати као права стилска лепотица? И он се, озбиљан какав је, понадао да ће такво нешто од мене и добити, а не неку тамо малу подвалу, чију безвредност није успео на време да уочи.

У међувремену, док се код себе тако колебах и патим, нас двојица се два-три пута недоговорено чујемо и преко телефона. Глупо се вајкајући, ја једанпут нехотице пријатељу напомињем да се са својом глупошћу у писму доста мучим, те да малтене не знам како да се извучем. Покушавам тамо, кажем, да штошта исправим и дотерам, али, ето, не иде ми. И то ме просто доводи до лудила. Баш тако кажем.

Понављам да сам, свикнут да се вајкам и да кењкам, све изрекао потпуно нехотично. Ни на који начин нисам човека желео да доводим у неприлику или да га за нешто окривљујем. Али он мој неодмерени израз, негде далеко од мене, осећам преко жице, схвати као правцати ужас.

„Али, забога”, каже као злочинац ухваћен у преступу, „ја никако нисам желео да вас мучим! Молим вас, извините ме! Заборавите шта сам говорио! Ја сам мислио да ће то за вас бити пука рутина, те да вам за приређивање неће бити потребан ни један једини дан! Молим вас, одмах прекините! Преклињем вас, заборавите о чему смо разговарали!”

Сад ја долазим на ред да изразим своја многобројна незадовољства собом. Незадовољан ако га гледају друкчије, човек може бити још незадовољнији ако га непотребно, на пример, прецењују. Шта ја у животу имам друго да радим него да исправљам своје осведочене глупости стављене на јадни папир? Ако ми је то што радим толико тешко, да ли сматрам да би ми било боље ако бих сад мотиком окопавао кукуруз?

„Не, забога”, одговарам, „немојте то тако да схватите! Само хоћу да кажем како сам сам собом незадовољан. Нисам ја можда за овај посао! Ви мене прецењујете! Нисам желео да вас и за шта окривљујем! Молим, опростите ми! То ми се омакло, да простите, као баби прдеж! Ја сам све већ завршио и већ сутра ћу вам послати. А ви с тим учините шта год хоћете. Никакву обавезу према мени немате.”

И гледам да наш разговор што пре завршим. Никад човек сам са собом неке ствари неће довести до доброг расплета.

5.

Нисам можда то учинио већ сутрадан – не могу ја без лажи – али кроз два-три дана текст сам пријатељу Лазару послао поштом у Нови Сад. Па нека он одлучи, мислим се, шта ће с тим.

И покушавам више на то да не мислим. Има човек ваљда и нека друга посла у животу, не само да се надгорњава са прикривеним удбашима.

После тога и сусрет са бечејским вратаром и текст посвећен њему заиста заборављам. Дознаћу већ шта се с том причом збило, овако или онако. Лазар ће то најбоље решити.

Пролази отаод доста времена, можда и више месеци. Притиснут животом, као да своје још непознате новосадске пријатеље мало забатаљујем.

Али једног дана опет ми се јавља мој злогуки другар Васа.

„Јеси ли погледао”, пита ме, „данашње ’Политикине’ читуље?”

„Не”, одговарам.

„Погледај”, каже. И спушта слушалицу.

Узимам новине и тражим читуљу незнанку на коју ми је указао. Два пута прегледам више страна новина пре него што угледам оно што је можда желео да ми покаже.

Да ли људско лице које се ставља у читуљу, питам се, већ претпоставља где ће се једног дана наћи и подешава према томе свој поглед? Да ли се за своју улогу унапред припрема, да ли се на фотографији намешта као будући несрећни јунак смртовнице? Да ли притом, макар само најблискијима, даје знак о будућем догађају, те их опомиње да за њега буду приправни?

Ништа од тога нисам могао да утврдим.

Преда мном је једно обично, помало четвртасто и ошироко лице са кратким, дебелим црним обрвама и гомилом веома црне, очигледно офарбане косе налик на капуљачу. Очи су без наочара и без икаквог израза, усне су вероватно намазане, али то се на снимку и не примећује. (Да ли је ово лице, питам се, некад било вољено?) Фотографија је, по свој прилици, рађена за личну карту и одећа није упадљива. У кратком тексту помиње се неки „немио догађај”.

Шта се ово тим људима десило? Зар оно с њиховим сином није било довољно и, за један људски век, већ превише?

Како се збило?

Наново зовем Васу. Он ће ми објаснити.

Тог дана Лаза се због нечега мало био задржао у вароши и није дошао на време на ручак. А после ручка, сваке суботе, он и Милена су ишли на гробље. То су тако чинили већ три године. Зато је, с овим закашњењем, пожурio да стигне што пре.

Али чим је ушао, учинило му се као да нешто у кући није у реду. Није могао да уочи шта то може бити. Ушао је и у кухињу и на кухињском столу видео да му је Милена поставила за ручак. Крај тањира стајала је хартијица, на којој је писало:

„Видећемо се тамо. Ручај ти, па дођи. М.”

Сео је да руча. Али и даље му се чинило да нешто око њега није у реду. Шта је то што га збуњује?

Устао је од стола одложивши кашику. Шта се ово дешава, питао се. Обишао је цео стан и још ништа није могао да примети. Онако забринут, изашао је и на балкон, где су на неком танком конопцу качили веш да се суши. Сад му је тамо нешто фалило.

Освртао се лево-десно. И тек онда је приметио. Конопац! Конопац није свезан на свом месту, онако како је обично везиван. Неко га је скинуо...

Слегао је низ степенице, једва сачекао да ухвати такси. И пожурио на гробље.

Тамо, на синовљевом гробу, нашао је жену згрчену под неким дрветом.

Висила је о оном танком конопцу за веш, обешена о грану невеликог медитеранског дрвета; није знао како се дрво зове. Чучала је – ноге јој нису ни биле одигнуте са тла – иза неког споменика као да се од некога крије.

Није желела да је нико гледа. Хтела је да има свој мир.

„Ја овај бол”, написала је на цедуљици коју је ставила у џеп, „више не могу да поднесем. Морам се ослободити од њега. Молим те, не љути се.”

Тако сам се у кратком року, ево, нашао у прилици да једном човеку кога још никад нисам видео, али према којем сам осећао пријатељство и топлину, већ други пут пишем о изразима својег саучешћа. А нисам добро ни знао како да то урадим.

Сео сам за писаћи сто и узео лист хартије. И почео сам да пишем:

„Драги Лазо”, написао сам.

Засад сам толико успео. Остатак ћу тек смислити.